НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
Інститут українознавства ім. І. Крип’якевича

ДІАЛЕКТОЛОГІЧНІ СТУДІЇ. 11

СЛОВО – СЛОВНИК – КОРПУС

Світлій пам’яті
Наталі Хобзей

Львів 2018

ББК Ш 105я43+Ш 141-5я43

Одинадцятий випуск збірника «Діалектологічні студії» містить статті, які стосуються діалектного словникарства, його особливостей та основних аспектів становлення. У матеріалах порушено питання структурування та диференціації лексики українських говорів, проблеми її представлення в лексикографічних працях. Актуальними є дослідження з історичної діалектології. Традиційно подано огляди та рецензії.

Науковий збірник «Слово – словник – корпус» присвячено Світлій пам'яті Наталі Хобзей.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

ВІДПОВІДАЛЬНІ РЕДАКТОРИ:
доктор філологічних наук, професор Павло Гриценко
кандидат філологічних наук Наталія Хобзей

доктор філологічних наук, професор Григорій Аркушин
доктор габілітований, професор Міхаель Мозер (Австрія)
доктор філологічних наук Галина Наєнко
доктор габілітований, професор Януш Ріґер (Польща)
доктор філологічних наук, професор Іван Сабадош
доктор габілітований, професор Єжи Сєроцюк (Польща)
доктор габілітований, професор Любов Фроляк (Польща)
кандидат філологічних наук Оксана Сімович
кандидат філологічних наук Тетяна Ястремська

РЕЦЕНЗЕНТИ:
доктор філологічних наук, професор Ірина Кочан
кандидат філологічних наук, професор Тетяна Тищенко

Затвердила до друку Вчена рада
Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України

ISBN 966–02–2707–8 (серія)
ISBN 978–966–02–8693–1

© Інститут українознавства
ім. І. Крип'якевича НАН України
© Обкладинка — М. Москаль

Зміст ● content

Дослідження і розвідки ● Studies and Surveys

Павло Гриценко, Тетяна Ястремська. Наталя Хобзей:
у силовому полі української мови 7
Natalya Khobzey: in the Force Field of the Ukrainian Language

Уляна Єдлінська. На світанку Львівської лексикографічної школи 14
At the Dawn of the Lviv Lexicographic School

Інна Гороф'янюк. «Słowniczek prowincyonalizmów Podolskich» Олександра
Кремера як перша лексикографічна праця про подільський говір 25
«Słowniczek Prowincyonalizmów Podolskich»
of A. Kremer as the First Lexicographic Work of the Podillya Dialect

Оксана Тимко-Дітко. Стан розвитку лексикографії у придунайських руснаків . . 32
Lexicography Matters in the Rusyn Language

Irena Jaros. Dwudziestowieczne słowniki gwar Polski centralnej wobec
współczesnej polskiej leksykografii gwarowej 42
Twentieth century Dictionaries of
Central Poland Dialects and Contemporary Polish Dialect Lexicography

Єлизавета Барань. Початки українсько-угорського та
угорсько-українського словникарства 52
The Beginnings of Hungarian-Ukrainian
and Ukrainian-Hungarian dictionary writing

Галина Сікора. Львів у калейдоскопі лексикографії 65
Lviv in Kaleidoscope of Lexicography

Марія Шведова. Корпус як джерело дослідження регіональних стилів 85
Corpus as a Source for Studying Regional Styles

Оксана Сімович. Символ і словник: точки перетину 104
Symbol and Dictionary: Intersection Points

Леся Хомчак. Словник лексики родинних обрядів надсянських говірок . . . 114
Dictionary of Family Ceremony Vocabulary in Sian River Dialect

Justyna Kobus. Szkolne słowniczki regionalne jako efekt współpracy
środowiska lokalnego i naukowego 124
School Regional Glossaries as a Result
of Cooperation between Local and Scientific Environment

Оксана Федунович-Швед. Лексика перекладів українською мовою творів світової класики: робота над матеріалами до словника 131
Lexical Translation of the Works of World Classics in Ukrainian: Designing Materials for the Dictionary

Галина Гримашевич. Адвербіальна лексика в діалектних лексикографічних виданнях: способи репрезентації 142
Adverbial Vocabulary in Dialectal Lexicographic Editions: Methods of Representation

Наталія Хібеба. Обрядова функція весільного печива та його мовна проекція в бойківських говірках 152
Ritual Function of Wedding Biscuits and its Linguistic Projection in the Boiko Dialects

Dorota Krystyna Rembiszewska, Janusz Siatkowski. Z problematyki nawiązań i zapożyczeń na pograniczu polsko-wschodniosłowiańskim . . . 167
From the Problems of Connections and Borrowings on the Polish-East Slavonic Borderland

Михайло Бігусяк. Динаміка назв традиційного господарювання в говорах Івано-Франківщини 176
Dynamics of Traditional Economic Activity Nominations in the Dialects of the Ivano-Frankivsk Region

Олена Холодьон. Евфемізми як чинник лексичної варіативності у східнополіських говірках (на матеріалі дієслівної лексики) 186
Euphemisms as a Factor of Lexical Variability in the Eastern Polissian Dialects (Based on Verb Lexicon)

Оксана Чаган. Будівельна лексика в лексикографічних працях із Бойківщини 198
Construction Vocabulary in Lexicographic Works from the Boykivshchyna

Katarzyna Zagłoba. Rozwarstwienie słownictwa z zakresu pola tematycznego STUDNIA 206
Stratification of the Lexis from Subject Field WELL

Андраш Золтан. Зі спостережень над історичними словниками східнослов'янських мов 217
Some Remarks on the Historical Dictionaries of the East Slavic Languages

Зоряна Мацюк. Суфіксальні деривати з коренем *-брат-* у «Словнику української мови XVI – першої половини XVII ст.» 225
Suffixal Derivatives with the Root -brat- in the Vocabulary of the Ukrainian Language in the 16th – the First Half of the 17th Century

Олена Слободзяник. Давні географічні назви в діалектній лексикографії (загальні назви натурогенних об'єктів) 237
Ancient Geographical Names in the Dialectical Lexicography (General Names of Natural Objects)

Юрій Осінчук. Історія неопублікованої частини словника за редакцією Євгена Тимченка 249
History of an Unpublished Part of the Dictionary Edited by Ye. Tymchenko
Ірина Романина. Лексико-семантичний простір діалектних текстів із Наддністрянщини: номінація духовної культури. 263
Lexical-Semantic Space of Dialectal Texts from the Naddnistryanya: Nomination of the Spiritual Culture
Тетяна Ястремська. «Епідигматичний діалектний словник»: ідея, концепція, засади 273
«Epidigmatic Dialect Dictionary»: Idea, Conception, Strategies

Матеріали ● Materials

Оксана Сімович. Словник символів. Зірка, зоря. Місяць. Сонце 304
Василь Курило. Діалектний словник Болехівщини 323
Михайло Горинь. Слово про автора 323
Василь Курило. Переднє слово 325
Василь Курило. Діалектно-етнографічний словник 327

Огляди і рецензії ● Reviews and Overviews

Наталія Хібеба. Мовно-культурний простір Болехова на сторінках Словника 334
Гнатишак Ю. Слова з Болехова / Співавтори-лексикографи: Оксана Сімович, Наталія Хобзей (відп. ред.), Тетяна Ястремська. – Львів: Інститут українознавства НАН України, 2017. – 636 с. (Серія «Діалектологічна скриня»).
Jerzy Sierociuk. Ilustrowany leksykon Józefa Kąśa 340
Józef Kąś. Ilustrowany leksykon gwary i kultury podhalańskiej, t. 1-(5). – Bukowina Tatrzańska – Nowy Sącz – Krakyw 2015-(2017).
Віра Різник. Традиція Надсяння в текстах 343
Глушко М., Хомчак Л. Надсяння: традиційна культура і побут (етнолінгвістичні скарби). – Львів, 2017. – 592 с. (Серія «Діалектологічна скриня»; Українознавча наукова бібліотека НТШ. Ч. 47)
Михайло Глушко. Неоревізіонізм в українському народознавстві 347
Марко Грушевський, Зенон Кузеля. Дитина у звичаях і віруваннях українського народу. Репр. вид. 1906 р. К.: Інтелектуальна книга, 2017. Ч. 1. VIII + VI + 220 с. (Сер.: Етнологія для дорослих); Репр. вид. 1907 р. К.: Інтелектуальна книга, 2017. Ч. 2. [28] + XXIII + 144 с. (Сер.: Етнологія для дорослих)

Леся Хомчак. Атлас українських надсянських говірок Януша А. Рігера як пам'ятник втраченим говіркам 356
Януш А. Рігер. Атлас українських надсянських говірок, спрацюваний на підставі польових записів Стефана Грабця: у 2 т. – Варшава, 2017.

Ірина Черевко. Дієслівна перехідність в українській мові пам'яток XVI–XVII ст. 362
Заневич О. Українська мова XVI–XVII ст.: дієслово. Семантика, перехідність, об'єкт: монографія. Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2015 (Серія «Історія мови»). – 308 с.

Хроніка ● Chronics 367

Андраш Золтан
Будапешт

Зі спостережень над історичними словниками східнослов'янських мов

Some Remarks on the Historical Dictionaries of the East Slavic Languages

Історичні словники східнослов'янських мов, які були видані у другій половині XX ст. або ж видаються і донині, багато в чому полегшують роботу дослідників історії лексики та етимології цих мов. В історичних словниках іноді навіть очевидні помилки або замовчування можуть бути корисними для етимолога. Наприклад, словникова стаття ***доходъ*** у СДР [СДР III: 76] інформує про те, що у джерелах цей іменник засвідчено 13 разів та словникова стаття проілюстрована чотирма прикладами із західноруської грамоти Владислава Ягелла 1387 року. Якщо перевірити ці цитати, то виявиться, що, справді, слово *доходъ* зафіксоване в них 13 разів [Грамоти: 74–77], однак, на жаль, у словниковій статті не конкретизовано, що зазначене слово у його величезній базі джерел засвідчено лише однією грамотою, яка вийшла із литовської великокняжої канцелярії, та упродовж XI–XIV ст. жодного разу не засвідчено в російських пам'ятках.

У російській мові *доход* уперше засвідчено в документах митрополичої канцелярії 1451 року. У цих грамотах про призначення митрополичих намісників для Києва і Литви останній митрополит Київський і всієї Русі – Іона – звертається до своїх намісників, щоб вони управляли церквою «по доволу всяко божественныхъ и священных правил и церковьнаго правильного нашего *дохода*», а також до православного населення: «Вы же […] князи и *панове*, и архимондриты и протопопове, и игумены и *мѣстичи* […]. А также сынове, благославляю васъ всѣхъ *посполно*, чтобы тътъ нашъ намѣстникъ въ *доходѣхъ* и въ пошлинах церковныхъ ни отъ кого не обиженъ былъ» [РИБ VI: 572].

Переважає переконання, що рос., укр., болг., мак. *доход*, пол. *dochód*, чес. *důchod* ‘дохід, прибуток’ є континуантами **dochodъ*, що нібито функціювало вже у праслов’янській мові [ЭСРЯ I/5: 180; БЕР 1: 415–416; SPrasł 4: 29]; з обережністю до цього слова поставився О. Трубачов, який не тільки не виділив слова *dochodъ* в окрему статтю, а й не згадав його у словниковій статті *dochoditi* [див.: ЭССЯ 5: 52]. Однак уже на підставі матеріалу, зібраного в зазначених словниках, виникають деякі сумніви в достовірності цієї позиції. Передусім це дуже хитка аргументація щодо південнослов’янського матеріалу. У болгарському та російському етимологічних словниках проігноровано вказівку С. Младенова (процитовано в: [SPrasł]) на те, що болг. *доход* у цьому значенні є пізнім русизмом; не звернено уваги й на те, що в сербсько-хорватській мові в цьому значенні відоме здебільшого не слово *доход* (яке, окрім поодиноких пізніх випадків, засвідчено тільки в конкретних значеннях), а *доходак* (уже від XIII ст.). Нагадаймо, що с.-х. *доходити,* на відміну від відповідних за структурою східно- та західнослов’янських дієслів, має значення ‘приходити’, а отже, с.-х. *доходак* – це ‘те, що приходить’, і тому не є найкращим відповідником для слів на кшталт рос. *доход*, пол. *dochód*, які, на думку авторів цих словників, є віддієслівними іменниками дієслова *dochoditi*, що має у східно- та західнослов’янських мовах інше значення – ‘доходити до якої-небудь межі’. Пізні (від XIX ст.) та рідкісні форми с.-х. *доход*, словен. *dohod* ‘прибуток’ варто вважати запозиченнями з інших слов’янських літературних мов; те ж можна сказати і про мак. *доход*, у якому вже наявність *-х-* указує на книжний характер слова. Отже, південнослов’янський матеріал, наведений у зазначених словниках, радше суперечить праслов’янському характерові цього слова, аніж підтверджує його.

Усе це дало б змогу ще розглядати **dochodъ* ‘proventus, tributum’ як праслов’янський діалектизм (північно-західний, на відміну від південного **dochodъkъ*). Однак виявляється, що *доходъ* у цьому значенні не можна вважати навіть загальносхіднослов’янським, оскільки фіксація давньоруського *доходъ* із XIV ст., яке наводить SPrasł за СРЯ [СРЯ IV: 345], ґрунтується на непорозумінні. Справа в тім, що слово *доходъ* у вказаному значенні дійсно фіксує Никонівський літопис 1342 року. («Нѣции же рустии человѣци оклеветаша Феогнаста митрополита къ царю, яко “много безчислено имать *дохода*, и злата, и сребра и всякаго богатства”» [ПСРЛ X: 215], але цей літопис був укладений лише в XVI ст. (у новітніх дослідженнях цей період уточнено – 1526–1530 роки [Клосс 1980: 51]). Приклади, подані в МСДЯ з російських перекладів ханських ярликів 1267 і 1379 років для російських митрополитів [МСДЯ I: 719], також не можуть свідчити про популярність слова *доходъ* у російській мові XIII–XIV ст. через те, що воно не засвідчено в ранніх перекладах, які збереглися у списках із середини XV ст. [ПРП 3: 465–491], але тільки у так званих «розлогих» і «змішаних» колекціях ханських ярликів,

котрі виникли шляхом переробки і доповнення (тобто фальсифікація) так званої «короткої колекції» з метою доказу, що вже татарські царі гарантували імунітет церковних маєтків. Переробка відбувалася у зв'язку із собором 1550 року [Приселков 1916: 47–50]; слово *доходъ* наявне в одному зі списків «змішаної колекції» [Ibid.: 110]. Отже, вживання слова *доходъ* у списках цих двох пізніших редакцій за відсутності його в початковій редакції свідчить лише про популярність цього слова під час складання зазначених редакцій, тобто в І половині XVI ст. Приклад І. Срезневського із грамоти 1425 року узятий також із пізнього списку (XVII ст.); це не викликає жодних сумнівів у відображенні сучасного датування вживання слова *доходъ* і скеровує до дарчої грамоти Ягайла своєму братові Скірігайлу 1387 року, виданої на підставі оригіналу [див.: Грамоти: 74–79]. Ця грамота належить до пам'яток не російської, а західноруської ділової мови.

Усе це підтверджує наші роздуми про те, що слово *доход* російська мова запозичила із західноруської не раніше як у XV ст. [Золтан 1984: 19].

Як бачимо, до грамоти митрополита Іони 1451 року немає достовірних відомостей про наявність слова *доходъ* у російській мові; є лише інформація, що свідчить про поширення цього слова у старобілоруській і староукраїнській мовах, починаючи від останньої чверті XIV ст. [СУМ$^{14\text{-}15}$ I: 323]. У діловій писемності XIV–XV ст. Великого князівства Литовського (далі – ВКЛ) слово *доходъ* є найчастішим членом синонімного ряду *доходъ* (457 фіксацій у джерелах СУМ$^{14\text{-}15}$ [СУМ$^{14\text{-}15}$ I: 323]) – *приходъ* (76 фіксацій [Ibid. II: 249]). Натомість у російській писемності до кінця XV ст. випадки вживання цього слова були спорадичними і при цьому вперше воно зафіксовано в документі канцелярії митрополита, пов'язаного з Литвою. Зазначмо, що слово *доходъ* до цього часу закріпилося в діловій мові ВКЛ як загальна назва різного типу суперечок не тільки на користь світських феодалів, а й церкви, зокрема і православної, як це відображено, наприклад, і в дарчій статутній грамоті київського удільного князя Олександра (Олелька) Володимировича 1414 року, яку дав попередникові Іони на київській кафедрі митрополітена Ісідору: «есмо отдали г(осподи)ну отцоу своему сидору […] села вся ц(е)рк(о)вьная, и земли, и съ всѣми *доходы*»; «а так же воиводы […] не въступали бы ся оу ц(е)рк(о)вныя земли и воды, и в люди и въ вси *доходы,* и въ все пошлины, и ни въ что»; съ всѣми *доходы* […] и съ всѣми пошлинами» [Щапов: 180].

Слово *доходъ* часто засвідчено в пам'ятках дипломатичних відносин Московської держави з Польсько-Литовським князівством і характеризує дипломатичні заяви польсько-литовської сторони: «нашимъ предкомъ и намъ дани шли и *доходы* съ тѣхъ волостей и наши многи пошлины […] а нынѣ намъ отъ колка лѣтъ даний и *доходовъ* нѣтъ съ тыхъ нашихъ волостей» (1488) [ПДП I/4: 15]; «абы наши данники тыи дани и *доходы* исполняли намъ по давному» (1490) [ПДП I/12: 48].

Закріплення слова *доходъ* у російській діловій мові датоване останнім десятиліттям XV ст.; пор., наприклад, в угоді рязянського великого князя Івана Васильовича із князем Федором Васильовичем 1496 року: «и Мещерские волости с оброки и з *доходы* по старинѣ» [ДДГ: 339]; численні випадки вживання слова *доходъ* зафіксовано в Новгородських актових (писцових) книгах 1495–1501 років: «и всего *дохода* деньгами пол-шеста рубля ноугородцкая»; «и принимает к старому *доходу* денгами три рубли»; «а мелкого *дохода* тринадцать боранов» и т. д. [Кочин Пам.: 107; Кочин Сл.: 103).

До середини XVI ст. слово *доходъ* стає широковживаним у російських документах: «а жити Третьяку в той моей вотчине и пашня пахати и *доход* всякой со крестьян имати» (1546–1547) [АФЗХ II/194: 195]; «пожаловал есми теми селы и деревнями […] со всеми угодьи […] и з *доходом* з денежным и с хлебным» (1555) [АФЗХ II: 260]. Поширення цього слова в дарчих, закладних та в інших грамотах XVI ст. не залишає сумнівів у тому, що до цього часу воно засвоїлося і в розмовній мові. Уже в першій половині XVI ст. слово могло вживатися і в церковнослов'янській мові; зокрема у промові митрополита Данила, виголошеній на соборі 1531 року проти пуританських поглядів Максима Грека: «Да ты же, Максим, святыя божия соборныя апостольския церкви и монастыри укоряеши и хулиши, что они стяжания, и люди, и *доходы,* и села имеют» [цит. за: Клосс 1980: 97]. Відзначмо, що слово *доход* в російських говорах представлено лише в конкретному просторовому значенні 'закінчення, наближення до кінця'; відомі тільки поодинокі записи похідних від *доход* 'прибуток': *доходка* 'прибуток' (Московская губ., 1908) і *доходный* 'прибутковий, що становить чий-небудь прибуток' («Доходных денег у дьякона в месяц рублей 60» (Владимирская губ., 1912) [СРНГ 8: 160–161]).

Повертаючись до питання про походження російського *доход*, можемо констатувати, що наведений матеріал доволі переконливо свідчить про те, що в російській мові воно є запозиченням зі старобілоруської і/або староукраїнської, а не безпосередньо з польської [пор.: Witkowski 2006: 45]. Іменник *доходъ* не мотивовано дієсловом *доходити* також у старобілоруській і староукраїнській. У староукраїнських пам'ятках XIV–XV ст. дієслово *доходити* засвідчене лише двічі – в обох випадках у конкретному просторовому значенні [СУМ$^{14\text{-}15}$ I: 322–323]. У зв'язку із цим можемо припускати, що старобілоруське і староукраїнське *доходъ* були запозичені із давньопольської, у якій, щоправда, *dochód* засвідчено дещо пізніше (1428) [SSP II: 906]), як і у староукраїнській. Однак, якщо взяти до уваги виняткову перевагу латинки в польському діловому письменстві в середньовіччі, ця обставина не може заперечувати можливості існування слова *dochód* у давньопольській набагато раніше, аніж його задокументовано в пам'ятках. Зазначмо, що в науковій літературі є інформація про значну кількість очевидних полонізмів, які зафіксовано в західноруських пам'ятках раніше, ніж у пам'ятках польської мови [див.: Гумецкая 1969: 219–

228; 1971: 113–918; Zoltán 1978: 215–296]. Однак, оскільки дієслово **dochoditi* в давньопольській також не засвідчене зі значенням, яке слугувало б підставою для творення іменника *dochód*, що позначає прибуток [пор.: SSP II: 105–106], видається цілком імовірним, що це слово і в давньопольській було запозичено у готовому вигляді із давньочеської, у якій *dóchod* засвідчено в первинному значенні 'результат', що мотивоване давньочеським значенням дієслова *dochoditi* / *docházěti* – 'досягати' [пор.: Gebauer I: 282–283], яке в давньопольську могло перейти в більш вузькому значенні 'результат економічної діяльності, користь від неї, прибуток'. Саме тому сучасне загальнослов'янське поширення цього слова зумовлене не його праслов'янською давністю, а пізнішою його міграцією («ланцюговою передачею», за словами А. Шенкера) з однієї слов'янської мови в іншу [див.: Шенкер 1983: 257].

Отже, вплив канцелярської мови ВКЛ на московську канцелярську мову не лише є важливим фактом історії культури, він має не останнє значення для слов'янської етимології у широкому аспекті.

Не зайвим буде звернутися до першоджерела – СУМ[14-15], у якому наведено заголовне слово *кмат* зі знаком оклику – ***кмат*** <имат> – із єдиною цитатою зі Статуту Владислава Ягелла за білоруським списком кінця XV ст.: «и(ж) пєнєзєи на кма(т) (!) да(т)» [СУМ[14-15] I: 478] (літери у круглих дужках у рукописі є виносними). Укладачі Словника припускали, що *кмат* – некоректне написання замість *имат* від дієслова *имати*, яке було залучено до списку форм цього дієслова як форма 3 особи множини [СУМ[14-15] I: 436]. Така реконструкція *(*имают дати)*, де **имат* сприймається як форма допоміжного дієслова майбутнього часу, навряд чи підходить за змістом через те, що цитована фраза є заголовком статті статуту, де очікувано форму теперішнього часу. Окрім цього, ця реконструкція не пояснює функції прийменника *на*, який у цьому випадкові залишається взагалі без функції, але дає підстави дійти висновку, що цей прийменник «опинився» в пропонованому контексті через помилку переписувача.

Можемо припустити, що *кма(т)* є формою іменника. Але якого?

Деякі видавці тексту західноруського перекладу підозрювали тут некоректне написання слова *кметь*: *на кмети дают* 'мужикам дають' (про різночитання до цього місця тексту у виданні див.: [Roman: 100]). Незвичайність цієї синтаксичної конструкції у східнослов'янській ставить, однак, під сумнів правильність такого тлумачення цього місця тексту.

Укладачі Словника не висловлювали міркувань щодо правильного прочитання цього місця пам'ятки. Їхню невпевненість підтверджує також те, що слово *кма(т)* відсутнє в покажчику словоформ до західноруського тексту, який уклав А. Вандас [Ibid.: 181–233].

Західноруський переклад (рукопис ГИМ, збірник Уварова №702) є білоруським списком кінця XV ст. з більш раннього південноукраїнського (галицького) тексту, який виник, як припускають, у 1423–1434 роках, у

зв'язку із запровадженням польського права в приєднаній до Польщі Галицькій землі. Лінгвістичний аналіз пам'ятки свідчить, що переклад було виконано з латинської мови, хоча латинського тексту, який є відповідником західноруського, – поки не виявлено [Wandas 1966].

Нашу увагу привертає заголовок (**Ѡ жїдєˣ иж пєнєзєи на кмаᵀ даᵀ**) і, зокрема, слово **кмаᵀ**, яке з погляду мов Південно-Східної Європи, звичайно, не можна вважати загадкою: «некоректність» написання, на нашу думку, полягає у пропущенні літери *а* у першому складі, тобто **кмаᵀ** – на місці іменника **к[а]маᵀ** 'лихва, відсотки'.

Наша реконструкція – **Ѡ жїдєˣ иᶮ пєнєзєи на к[а]маᵀ да[ю]ᵀ**, тобто «**Про євреїв, які гроші під проценти дають**» – усуває як семантичні, так і синтаксичні труднощі, які залишилися невирішеними у пропонованих дотепер тлумаченнях. Якщо переклад виник у Галичині, обізнаність перекладача зі словом *камат* не є дивною, оскільки цей грецизм *(κάματος)* поширений у балканських мовах та в угорській (болг. діал. *камато* 'борг', макед. *камата* 'відсотки', алб. *kamatë* 'те саме', с.-х. *kamata* 'тс.', уг. *kamat* 'тс.', рум. *cámătă* 'піхва') [ЕСУМ II: 357], слово *камата* 'відсотки' фіксує і Словник Грінченка [Грінченко II: 212]. У формі *камато* слово засвідчено також у церковнослав'янській мові руської редакції [СРЯ VII: 41], де воно, очевидно, походить із грецького оригіналу. На Галичині в І третині XV ст. слово **к[а]маᵀ** могло з'явитися радше як усне запозичення із сусідніх мов – румунської чи угорської. Якщо написання **к[а]маᵀ** відображає вимову *камат* (без кінцевого голосного), то у функціюванні цього слова на Галичині можна вбачати сліди угорського впливу (утрату кінцевого голосного *-а* спостерігаємо тільки в угорській мові, де слово було запозичено із сербської чи хорватської мов). Отже, можемо припустити, що сучасний український діалектизм *камата* є вторинним запозиченням з румунської мови [Zoltán 2003: 154–156].

Цілком курйозний випадок виявлено у Словнику мови Ф. Скорини, присвяченому власним назвам [СМС III: 145], де прикметник *польский* (*польскый*) потлумачено як «які адносіўся да Польшчы», тобто як сучасне рос. *польский*; це має викликати нашу підозру вже тому, що Польща через хронологічні межі не входить до «біблійної географії». Імовірно, таких сумнівів укладачі словника не мали, оскільки заголовне слово *польский* вони ілюструють цитатами із Псалтиря: «Насытятся *дрѣва польская*», «Вся покорилъ еси под нозе его, овъца и волы еще же и *скоты польскыя*».

Джерела

АФЗХ – Акты феодального землевладения и хозяйства. Т. I–III. / под ред. Л. В. Черепнина. Москва, 1951–1961.

БЕР – Български етимологичен речник / съст. В. Георгиев, Ив. Гълъбов, Й. За-

имов, Ст. Илчев. София: Издателство на Българската академия на науките, 1971–2002. Т. 1–6.
Грамоти – Грамоти XIV ст. / упоряд., вступ. ст., комент. і словники-покажчики М. М. Пещак. Київ: Наукова думка, 1974. 255 с.
Грінченко – Словарь украинского языка, собранный редакцией журнала «Киевская старина» / ред. Б. Гринченко. Киев, 1907–1909. Т. 1–4.
ДДГ – Духовные и договорные грамоты великих и удельных князей XIV–XVI вв. / подгот. к печ. Л. Б. Черепнин; отв. ред. С. В. Вахрушин. Москва, 1950.
ЕСУМ – Етимологічний словник української мови: у 7 т. / ред. О. С. Мельничук. Київ: Наукова думка, 1982–2012. Т. 1–6.
ЭСРЯ – Этимологический словарь русского языка. Т. I. / под ред. Н. Шанского. Москва, 1963–.
ЭССЯ – Этимологический словарь славянских языков: Праславянский лексический фонд / под ред. О. Н. Трубачева. Москва, 1974–.
Кочин Пам. – Памятники истории Великого Новгорода и Пскова / подгот. к печ. Г. Е. Кочиным. М.; Л., 1935. 193 с.
Кочин Сл. – Материалы для терминологического словаря древней России / сост. Г. Е. Кочин. М.–Л., 1937.
МСДЯ – Срезневский И. И. Материалы для словаря древнерусского языка по письменным памятникам. СПб., 1893–1903. Т. I–III.
ПДП I – Памятники дипломатических сношений Московского государства с Польско-Литовским. *Сб. РИО*. Т. 35. СПб., 1882. Т. I.
ПРП – Памятники русского права. Москва, 1952–1959. Т. 1–5.
ПСРЛ X – Патриаршая или Никоновская летопись. Изд. 2-е. *Полное собрание русских летописей*. Т. X. Москва, 1965.
РИБ VI – Памятники древнерусского канонического права. Ч. I (Памятники XI–XV вв.). Изд. 2-е. СПб., 1908. (Русская историческая библиотека, т. VI.)
СДР – Словарь древнерусского языка (XI–XIV вв.): в 10 т. / под ред. Р. И. Аванесова. Москва, 1988–.
СМС III – Слоўнік мовы Скарыны. Мн., 1994. Т. 3. Анамастыка і тапаніміка.
СРНГ – Словарь русских народных говоров. Вып. 1–48. / гл. ред. Ф. П. Филин. М.; Л.: Наука, 1965–.
СРЯ – Словарь русского языка XI–XVII вв. Москва, 1975–.
СУМ$^{14\text{-}15}$ – Словник староукраїнської мови XIV–XV ст.: у 2 т. / укл.: Д. Гринчишин, У. Єдлінська, В. Карпова, І. Керницький та ін. Київ: Наукова думка, 1977–1978.
Щапов – Древнерусские княжеские уставы XI–XV вв. / изд. подгот. Я. Н. Щапов. Москва, 1976.
Gebauer – Gebauer J. Slovník staročeský. Díl I–II (A–netbalivost). Praha, 1903–1916.
Roman – Ruski przekład polskich statutów ziemskich z rękopisu moskiewskiego / opracowali i wydali S. Roman i A. Vetulani; index wyrazów i form opracował A. Wandas. Wrocław; Kraków, 1959. Starodawne Prawa Polskiego Pomniki. Seria II: Pomniki Prawa Polskiego. Dział I: Prawo ziemskie. T. I.
SPrasł – Słownik prasłowiański / red. F. Sławski. T. 1–7. Wrocław; Warszawa; Kraków; Gdańsk, 1974–2001.
SSP – Słownik staropolski. T. 1–11. Wrocław; Warszawa; Kraków; Gdańsk, 1953–2002.
Witkowski – Witkowski W. Nowy słownik zapożyczeń polskich w języku rosyjskim. Kraków, 2006.

Література

Гумецкая 1969 – Гумецкая Л. Л. К истории украинско-польских языковых связей. *Исследования по польскому языку*. Москва, 1969. С. 219–228.

Гумецкая 1971 – Гумецкая Л. Л. Заметки об украинско-западнославянских связях древнего периода. *Проблемы истории и диалектологии славянских языков*: сборник статей к 70-летию чл.-корр. АН СССР В. И. Борковского. Москва, 1971. С. 113–118.

Золтан 1984 – Золтан А. Западнорусско-великорусские языковые контакты в области лексики в XV в. (К вопросу о западной традиции в деловой письменности Московской Руси): автореф. дисс. … канд. филол. наук. Москва, 1984.

Клосс 1980 – Клосс Б. М. Никоновский свод и русские летописи XVI–XVII веков. Москва, 1980.

Приселков 1916 – Приселков М. Д. Ханские ярлыки русским митрополитам. Пг., 1916.

Шенкер 1983 – Шенкер А. Главные пути лексических заимствований в славянских языках (на материалах чешского, польского и восточнославянских языков X–XVI вв.). *American Contributions to the Ninth International Congress of Slavists*. Columbus, 1983. Vol. 1. P. 255–267.

Wandas 1966 – Wandas A. Język staroruskiego przekładu polskich statutów ziemskich Kazimierza Wielkiego i Władysława Jagiełły. Wrocław; Warszawa; Kraków, 1966.

Zoltán 1978 – Zoltán A. Wczesne zapożyczenia polskie w języku rosyjskim a polska leksykologia historyczna. *Annales Universitatis Budapestinensis de Rolando Eötvös nominatae*. Sectio Linguistica. Budapest, 1978. T. IX. P. 211–219.

Zoltán 2003 – Zoltán A. Dwie zagadki etymologiczne z XV wieku. *Ukraina – między językiem a kulturą* / pod red. A. Fałowskiego i B. Zinkiewicz-Tomanek. Kraków: Universitas, 2003. S. 154–159.

Summary

The historical dictionaries of the East Slavic languages significantly facilitate the work of researchers studying the history of the vocabulary and the etymology of these languages. Sometimes, even obvious errors or concealments in historical dictionaries can be useful to the etymologist. Thus, for example, the dictionary entry *доходъ* ‘income’ in the Old Russian Dictionary (11th–14th centuries), in spite of the obvious disinformation, helps to shed some light on the borrowed character of the word in Russian. The Old Ukrainian Dictionary of the 14th–15th centuries does not save us from turning to the original source, either. Behind the incorrectly read word *кма(т)* from the Statute of Władysław Jagiełło in the Belarusian copy of the end of the 15th century, hides, apparently, a noun *к[а]матъ* ‘percentage, interest’. The dictionary of the language of Francisk Skorina gives the word *польский* in the meaning ‘Polish’, illustrating its use by quotations from the Psalter: “Насытятся дрѣва польская”, “Вся покорилъ еси под нозе его, овъца и волы еще же и скоты польскыя”. Clearly, it is not the modern East Slavic adjective *по́льский* ‘Polish’ but the Church Slavonic *польскы́й* ‘of the field’ that is attested here.

Keywords: East Slavic languages, historical dictionaries, etymology, Russian *доход* ‘income’, Old Ukrainian *к[а]матъ* ‘лихва, відсотки’.